

ПРЕДЕО ИЗУЗЕТНИХ ОДЛИКА „ПЛАНИНА РУДНИК” - ВРЕДНОСТИ, ЗАШТИТА И ОДРЖИВО КОРИШЋЕЊЕ

Ивана Јелић, Наташа Панић

*Завод за заштитиу природе Србије,
Јапанска 35, 11070 Нови Београд
e-mail: ivana.jelic@zzps.rs
e-mail: natasa.panic@zzps.rs*

Извод: Планина Рудник је највиши планински предео централне Србије са највишим врхом званом Велики Штурац (Џвијићев врх) од 1132 m н.в. Карактеришу је релативно добро очувана природна и полуприродна станишта, као и богата хидрографска мрежа. Завод за заштиту природе Србије је извршио вредновање овог подручја, те је достављањем студије заштите Министарству заштите животне средине покренут поступак заштите дана 29.08.2023. године. Сходно утврђеним вредностима и предложеној категорији заштите, Министарство заштите животне средине припремило је Нацрт Уредбе, којом се подручје планине Рудник категорише као заштићено подручје I (прве) категорије, Предео изузетних одлика, са утврђеним режимима заштите I (првог), II (другог) и III (трећег) степена, укупне површине 10.017,74 хектара. Визија одрживог развоја планине Рудник опредељена је ка стварању повољнијих и квалитетнијих услова за живот и рад локалног становништва, пре свега заснованих на унапређењу пољопривредне производње као основне делатности већине становника овог подручја.

Важан корак у процесу успостављања заштите засноване на одрживом развоју јесте укључивање свих заинтересованих страна, пре свега локалног становништва. Одрживост развоја заштићеног подручја може се остварити уколико постоји подршка локалног становништва и њихова мотивисаност и оспособљеност да реализују своје активности и инфраструктуру локалних заједница у складу са очувањем природних вредности кроз успостављене режиме заштите ПИО „Рудник”.

Кључне речи: Предео изузетних одлика „Планина Рудник”, заштићено подручје, режими заштите, становништво, одрживо коришћење и развој.

OUTSTANDING NATURAL LANDSCAPE "RUDNIK MOUNTAIN" – NATURAL VALUES, PROTECTION AND SUSTAINABLE USE

Ivana Jelić, Nataša Panić

*Institute for Nature Conservation of Serbia,
Japanska 35, 11070 Belgrade
e-mail: ivana.jelic@zzps.rs
e-mail: natasa.panic@zzps.rs*

Abstract: Rudnik Mountain is the highest mountain area in central Serbia with the highest peak called Veliki Šturac (Cvijić's peak) at 1132 m above sea level. It is characterized by relatively well-preserved natural and semi-natural habitats, as well as a rich hydrographic network. Institute for Nature Conservation of Serbia has evaluated this area, and by submitting the conservation study to the Ministry of Environmental Protection, the designation procedure was initiated on August 29, 2023. According to the determined values and the proposed protection category, the Ministry of Environmental Protection has prepared a Draft Decree, which categorizes the Rudnik Mountain area as a protected area of the I (first) category, the Outstanding Natural Landscape, with established protection regimes I, II and III, and with a total protected area of 10,017.74 hectares. The vision of the Rudnik Mountain sustainable development is to create more favourable and qualitative conditions for the life and work of the local population, primarily based on the improvement of agricultural production as the main activity of the majority of this area inhabitants.

An important step in the designation process based on sustainable development is the involvement of all interested parties, primarily the local population. The sustainability of the protected area development can be achieved if there is support from the local population and their motivation and ability to implement their activities and the infrastructure of local communities in accordance with the conservation of natural values through the established protection regimes of ONL "Rudnik".

Key words: Outstanding Natural Landscape "Rudnik Mountain", protected area, protection regimes, population, sustainable use and development.

УВОД

Географски положај и природне и културне вредности ПИО „Планина Рудник“

Планина Рудник је највиши планински предео централне Србије са највишим врхом, Великим Штурцем (Џвијићев врх) од 1132 m н.в. Карактеришу је релативно добро очувана природна и полуприродна станишта, као и богата хидрографска мрежа. То је, пре свега, шумско подручје са очуваним листопадним шумама које се и данас налазе у повољном стању. Очуваност примарних станишта обезбеђује присуство бројних ретких и угрожених врста које доприносе да се биодиверзитет ове планине издваја у односу на остале делове Шумадије.

На подручју планине Рудник утврђено је присуство 698 биљних таксона, од којих нарочиту вредност представљају ендемичне биљне врсте које у ширем смислу припадају средњеевропско-планинској или јужноевропско-планинској ареал групи, а међу њима се издвајају балкански акантус (*Acanthus balcanicus*) и планински јавор (*Acer heldreichii* subsp. *visianii*). Такође су значајне и строго заштићене врсте божиговина (*Ilex aquifolium*) и банатски божур (*Paenonia officinalis* subsp. *banatica*), врсте за које се прописују посебне мере заштите, очувања и унапређења њихових популација. Различити типови вегетације, од различитих храстових до букових шума, који се неравномерно смеђују, условили су велико богатство фауне ужег и ширег подручја планине Рудник коју чине бројне врсте карактеристичне за шумскопланинска станишта умереног појаса Европе и за надморске висине до 1.100 m. Фауну планине Рудник чине 45 врста сисара, 117 врста птица, 20 врста водоземаца и гмизаваца, 62 врсте инсеката и 10 врста риба. Велики број забележених врста је строго заштићен према националном законодавству, а значајан број представља и врсте од међународног значаја (Јелић и сар., 2023).

Због свих својих вредности подручје планине Рудник препознато је као Подручје од значаја за Европску заједницу (pSCIs – Sites of Community Importance) „Рудник планина“, а представља и део Потенцијалног Подручја од посебне заштите (pSPA – Special Protection Areas) „Рудник-Гружа“. (<https://daphne.sk/Natura2000Serbia/>)

Поред богатог биодиверзитета, подручје Рудника има веома богату и бурну историју у којој је постојала изражена интеракција човека и природе, пре свега због постојања значајних лежишта минералних сировина која се и данас користе, што је један од основних покретача богате културне баштине на овом подручју.

Културни пејзаж планине настао је деловањем човека на затечене облике терена и природно креиране пејзаже. Простор активног рудника представља територију на којој се јасно читава утицај човека. Трагови рударења из прошлости често нису уочљиви оком обичног посматрача. То су простори које је природа наново преобликовала и укомпоновала у пејзаже који

INTRODUCTION

Geographical location, natural and cultural values of the ONL "Rudnik Mountain"

Rudnik Mountain is the highest mountain area in central Serbia. Its highest peak, Veliki Šturac (Cvijić's peak) is at 1132 m above sea level. Rudnik is characterized by relatively well-conserved natural and semi-natural habitats, as well as a rich hydrographic network. It is, above all, a forest area with conserved deciduous forests that have remained in the favorable condition till present day. The conserved primary habitats ensure the presence of numerous rare and endangered species that contribute to the outstanding biodiversity of this mountain in comparison with other parts of Šumadija region.

In the area of Rudnik Mt., the presence of 698 plant taxa has been determined, of which the endemic plant species that broadly belong to the Central European-mountainous or Southern European-mountainous areal group are of particular value, among which bear's breech (*Acanthus balcanicus*) and Balkan maple (*Acer heldreichii* subsp. *visianii*) stand out. Another important and strictly protected species here are common holly (*Ilex aquifolium*) and the Banat peony (*Paenonia officinalis* subsp. *banatica*), species for which special measures of protection, conservation and improvement of their populations are prescribed. Various types of vegetation, from various oak to beech forests, which alternate unevenly, have resulted in a great variety of fauna in the both narrower and wider area of Rudnik Mt., which consists of numerous species that are a characteristic of forest-mountain habitats of the temperate zone of Europe and of altitudes up to 1,100 m. The fauna of Rudnik Mt. consists of 45 species of mammals, 117 species of birds, 20 species of amphibians and reptiles, 62 species of insects and 10 species of fish. A large number of recorded species are strictly protected according to national legislation, and a significant number are also species of international importance (Јелић et al., 2023).

Due to all its values, the Rudnik Mountain area has been recognized as a Site of Community Importance (pSCIs) "Rudnik Mountain", and is also part of the Potential Special Protection Area (pSPA) "Rudnik-Gruža". (<https://daphne.sk/Natura2000Serbia/>)

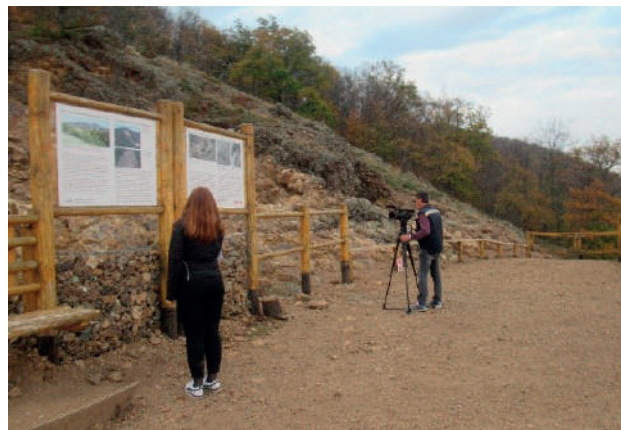
In addition to rich biodiversity, the Rudnik area had a very rich and turbulent history in which there was a pronounced interaction between people and nature, primarily due to the existence of significant deposits of mineral raw materials that are still used today, which used to be one of the main incitements of the rich cultural heritage in this area.

The cultural landscape of the mountain was created by human impact on the existing terrain forms and natural landscapes. In the area of an active mine human influence is evident. Traces of mining from the past are often not noticeable to the eye of an ordinary observer. These are areas that nature has reshaped and composed into landscapes that are seemingly undisturbed by human activities. The continuous exploitation and processing of ore on the

наизглед нису поремећени људским деловањем. Континуирана експлоатација и прерада руде на планини нуде, не само могућности проучавања стручној јавности принципа и развоја рударства кроз векове, већ дају могућност презентације широј јавности (Алексић Чеврљаковић, 2016).

mountain offers not only opportunities for the professional public to study the principles and development of mining through the centuries, but also provides the opportunity for their presentation to the wider public (Алексић Чеврљаковић, 2016).

Слике 1 и 2: Поглед на археолошки локалитет Прљуша у ПИО „Планина Рудник“ (фото: Н. Панић и И. Јелић)

Figures 1 and 2: A view of the archaeological site Prljuša within ONL "Rudnik Mountain" (photo: N. Panić and I. Jelić)

Рудник представља један од најзначајнијих рударских ревира Балкана током прошлости, почев од праисторије (рударење на Прљуши), антике и средњег века (развијена експлоатација руда, управни центри, насеља, утврђени градови). Такође, посебну вредност заштићеном подручју дају заштићена непокретна културна добра – споменици културе од великог значаја – манастири Вољавча, Благовештење Рудничко, Петковица – у засеоку Злошница, Никоље и Враћевшница, као и евидентирани археолошки локалитети „Градина“, средњовековни утврђени град Сребрница, „Борачко гробље“, „Ђурине ћелије“, Прљуша (Јелић и сар., 2023).

Сви евидентирани археолошки локалитети „Градина“ – Котража, Крагујевац, средњовековни утврђени град Сребрница – Страгари, Крагујевац, „Борачко гробље“ – Каменица, Крагујевац, „Црквине“ – Каменица, Крагујевац и „Ђурине ћелије“ – Манојловици, Топола, Прљуша – Горњи Милановац заштићени су Законом о културним добрима (Закон о културним добрима, Сл. гласник РС, бр. 71/2094, 52/2011 - др. закони, 99/2011 - др. закон, 6/2020 - др. закон, 35/2021 - др. закон, 129/2021 - др. закон и 76/2023 - др. закон).

Заштита подручја ПИО „Планина Рудник“

Завод за заштиту природе Србије је, у оквиру програмских активности, а у складу са законским овлашћењима, израдио студију заштите Предео изузетних одлика „Планина Рудник“, као стручну основу за израду предлога Уредбе за проглашење заштићеног подручја. Правни основ садржан је у члану 42. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021). Детерминисање пре-

Rudnik Mt. represented one of the most important mining districts in the Balkans throughout the past, starting from prehistoric times (mining on Prljuša), ancient Rome and the Middle Ages (developed exploitation of ores, administrative centers, settlements, fortified cities). In addition, the special value of the protected area are its protected immovable cultural assets - cultural monuments of great importance - the monasteries of Voljavča, Blagoveštenje Rudničko, Petkovica - in the hamlet of Zložnica, Nikolje and Vračevšnica, as well as the recorded archaeological sites "Gradina", the medieval fortified town of Srebrnica, "Boračko groblje", "Đurine ćelije", Prljuša (Jelić et al., 2023).

All recorded archaeological sites "Gradina" – Kotraž, Kragujevac, the medieval fortified town of Srebrnica – Stragari, Kragujevac, "Boračko groblje" – Kamenica, Kragujevac, "Crkvine" – Kamenica, Kragujevac and "Đurine ćelije" – Manojlovci, Topola, Prljuša – Gornji Milanovac are protected according to the Law on Cultural Heritage (Law on Cultural Heritage, Official Gazette of the Republic of Serbia, No. 71/2094, 52/2011 - another laws, 99/2011 - another law, 6/2020 - another law, 35/2021 - another law, 129/2021 - another law and 76/2023 - another law).

Protection of the area of ONL "Rudnik Mountain"

The Institute for Nature Conservation of Serbia, within its program of activities and in accordance with legal powers, has prepared a conservation study of the Outstanding Natural Landscape "Rudnik Mountain", as an expert document for the Draft Decree on the designation of a protected area. The legal grounds are contained in Article 42 of the Law on Nature Protection ("Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 36/2009, 88/2010, 91/2010 - correction,

дела планине Рудник као значајног подручја и оцена испуњености услова за заштиту вршени су у оквиру стандардне процедуре вредновања са становишта потреба и циљева заштите природе, а на основу критеријума: аутохтоност/аутентичност, репрезентативност, разноликост, целовитост (степен очуваности) и естетика предела и појава.

Испуњеност услова за заштиту оцењена је и у контексту потенцијала за развој општих функција овог подручја, као заштићеног природног добра, а то су: научно-истраживачка и образовно-васпитна функција, очување биолошке, геолошке и предеоне разноврсности и животне средине и пружање еколошких услуга, затим очување културно-историјских вредности и традиције, могућност рекреације, одмора, спорта, уживања и друго.

На основу природних вредности и значаја, са аспекта очувања предеоног лика и укупног културно-историјског наслеђа и традиције, предео планине Рудник представља репрезентативну и специфичну просторну целину и испуњава све Законом о заштити природе прописане услове за заштиту као Предео изузетних одлика I (прве) категорије заштите, који је од националног односно изузетног значаја и са успостављеним режимима заштите I (првог), II (другог) и III (трећег) степена.

14/2016, 95/2018 - another law and 71/2021). The determination of the Rudnik Mountain landscape as an important area and the assessment of compliance with the stipulations pertaining to protection of the area were carried out within the standard evaluation procedure from the point of view of the needs and objectives of nature protection, and based on the following criteria: autochthonousness/authenticity, representativeness, diversity, integrity (degree of conservation) and aesthetics of the landscape and phenomena.

The fulfillment of the stipulations pertaining to the protection of the area was also assessed in the context of the potential for the development of the general functions of this area as a protected natural asset, namely: scientific research and educational function, conservation of biological, geological and landscape diversity and the environment and provision of ecological services, as well as the conservation of cultural and historical values and traditions, the possibility of recreation, leisure, sports, enjoyment, and more.

Based on its natural values and importance, and from the conservational aspect of the landscape character and the overall cultural and historical heritage and tradition, the Rudnik Mountain landscape is considered a representative and specific spatial unit that meets all the stipulations prescribed by the Law on Nature Protection and pertaining to its protection as an Outstanding Natural Landscape of the I (first) category, which is of national or exceptional importance and with established protection regimes I, II and III.

Табела 1. Површине са режимом I, II и III степена заштите у односу на укупну површину заштићеног природног добра (Јелић и сар., 2023)
Table 1. The ratio between areas with protection regimes I, II and III and the total protected area (Јелић et al., 2023)

Режим заштите Protection regime	Површина у ha Area (ha)	Учешће (%) Share (%)
I степен/degree	13.95	0.14
II степен/degree	205.76	2.05
III степен/degree	9798.03	97.81
Укупно/Total	10017.74	100.00

У складу са Уредбом, на подручју Предела изузетних одлика „Планина Рудник“ утврђују се режими заштите I (првог), II (другог) и III (трећег) степена.

Режим заштите I степена, укупне површине 13,95 ha, односно 0,14% површине Предела изузетних одлика „Планина Рудник“, у јавној је својини и обухвата локалитет „Велики Штурац“ и налази се на територији општине Горњи Милановац (КО Мајдан). Обухвата површину некадашњег резервата природе и представља очувану заједницу планинске букове шуме (*Fagetum moesiacaе montanum*) са појединачним учешћем племенитих лишћара: јавора (*Acer pseudoplatanus*) и млеча (*Acer platanoides*). Циљ заштите овог локалитета подразумева спонтани развој заједнице без предузимања мера газдовања у циљу научног истраживања и праћења природних процеса (Јелић и сар., 2023).

Режим заштите II степена укупне је површине 205,76 ha, односно 2,05% површине Предела изузетних

In accordance with the Decree, in the area of the ONL "Rudnik Mountain", protection regimes I, II and III have been established.

The protection regime I, with a total area of 13.95 ha, or 0.14% of the area of the ONL "Rudnik Mountain", is in public ownership, includes the site "Veliki Šturac", and it is located on the territory of the municipality of Gornji Milanovac (KO Majdan). It includes the area of the former nature reserve and represents a conserved community of mountain beech forest (*Fagetum moesiacaе montanum*) with individual participation of noble broadleaf trees: sycamore maple (*Acer pseudoplatanus*) and Norway maple (*Acer platanoides*). The aim of protecting this site involves the spontaneous development of the community without undertaking management measures for the purpose of scientific research and monitoring of natural processes (Јелић et al., 2023).

The protection regime II covers a total area of 205.76 ha, or 2.05% of the area of ONL "Rudnik Mountain", of

одлика „Планина Рудник”, од чега је 184,98 ha (89,9%) у државном власништву, 19,92 ha (9,68%) у приватном власништву и 0,86 ha (0,42%) у јавном власништву и обухвата следеће локалитете (Јелић и сар., 2023):

1. „Мали Штурац” – налази се на територији општине Горњи Милановац и обухвата КО Мајдан и КО Рудник. Циљ заштите локалитета подразумева очување и унапређење стања заједнице планинског јавора са планинском буквом *Aceri heldreichii-Fagetum subas. carpinetosum betuli* због које је локалитет и стављен у режим заштите другог степена. Површина локалитета износи 29,16 ha.
2. „Рамачки висови” – налази се на територији града Крагујевца и обухвата КО Рамаћа. Циљ заштите подразумева унапређивање постојећег стања селективном применом одговарајућих узгојних мера, које су прилагођене природним процесима, у циљу спречавања регресивне сукцесије вегетације и њеног пропадања. Површина локалитета износи 164,30 ha.
3. Локалитет „Велики Штурац II” – налази се на територији општине Горњи Милановац и обухвата КО Мајдан, али је делом и на територији Града Крагујевца и обухвата КО Љубичевац. Циљ заштите подразумева стално и правовремено спровођење мера неге и заштите шума, а са циљем отклањања и/или ублажавања евентуалних негативних утицаја редовног газдовања шумама у режиму заштите (III) трећег степена на локалитет у режиму заштите I (првог) степена. Површина локалитета износи 12,30 ha.

Режим заштите III степена обухвата површину од 9.798,03 ha, односно 97,79%, укупне површине Предела изузетних одлика „Планина Рудник”, односно обухвата преостали део заштићеног подручја који није обухваћен режимом заштите I и II степена (Јелић и сар., 2023).

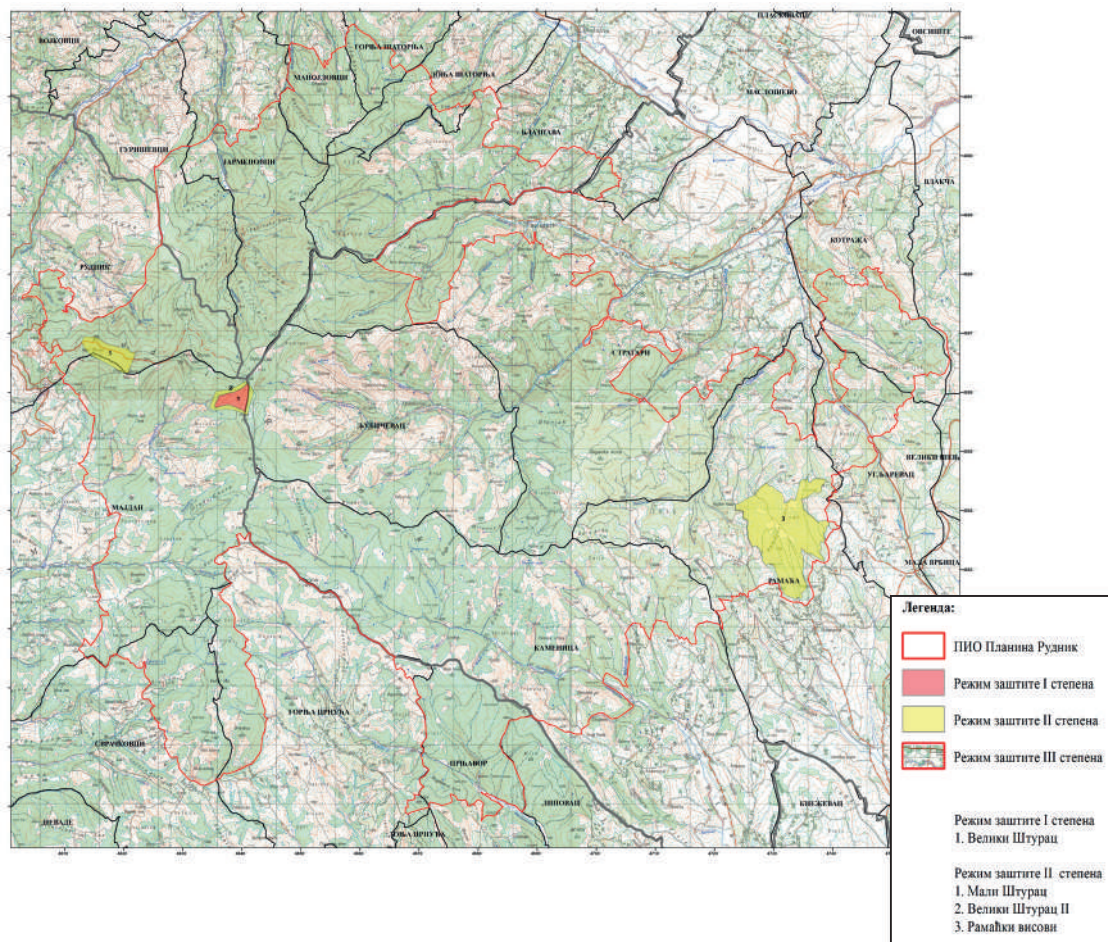
ПАО „Планина Рудник” налази се на територији града Крагујевца на површини од 5821,04 ha, што чини 58,10% укупне површине под заштитом (КО Каменица, КО Котража, КО Љубичевац, КО Маслошево, КО Рамача, КО Страгари и КО Угљаревац), као и на територији општине Горњи Милановац на површини од 2357,40 ha, што чини 23,54% укупне површине под заштитом (КО Мајдан, КО Прњавор, КО Рудник и КО Сврачковци) и територији општине Топола на површини од 1839,30 ha, што чини 18,36% укупне површине под заштитом (КО Горња Шаторња, КО Доња Шаторња, КО Јарменовци, КО Манојловица, КО Блазнава и КО Гуришевици) (Уредба, 2024).

which 184.98 ha (89.9%) is state-owned, whereas 19.92 ha (9.68%) is in private ownership, whereas 0.86 ha (0.42%) is in public ownership and includes the following sites (Јелић et al., 2023):

1. "Mali Šturac" is located in the territory of the municipality of Gornji Milanovac and includes the cadastral municipalities Majdan and Rudnik. The aim of the site's protection is to conserve and improve the condition of the tree community consisting of Heldreich's maple and Moesian beech *Aceri heldreichii-Fagetum subas. carpinetosum betuli*, which is why the site was placed within the protection regime II. The area of the site is 29.16 ha.
2. "Ramački visovi" is located on the territory of the city of Kragujevac and includes the cadastral municipality of Ramača. The aim of protection is to improve the existing condition by selectively applying appropriate breeding measures, which are adapted to natural processes, in order to prevent regressive succession of vegetation and its decline. The area of the site is 164.30 ha.
3. The site "Veliki Šturac II" is located on the territory of the municipality of Gornji Milanovac and includes the cadastral municipality of Majdan, but is also partly in the territory of the City of Kragujevac and includes the cadastral municipality of Ljubičevac. The protection objective involves the constant and timely implementation of forest care and protection measures, with the aim of eliminating and/or mitigating any possible negative impacts of regular forest management within the protection regime III on the site within the protection regime I. The area of the site is 12.30 ha.

The protection regime III covers an area of 9,798.03 ha, or 97.79% of the total area of the ONL "Rudnik Mountain", that is the remaining part of the protected area not included in the protected regimes I and II (Јелић et al., 2023).

ONL "Rudnik Mountain" is located on the territory of the city of Kragujevac on an area of 5,821.04 ha, which makes up 58.10% of the total area under protection (Cadastral municipalities Kamenica, Kotraž, Ljubičevac, Masloševo, Ramača, Stragari and Ugljarevac), as well as on the territory of the municipality of Gornji Milanovac on an area of 2,357.40 ha, which makes up 23.54% of the total area under protection (Cadastral municipalities Majdan, Prnjavor, Rudnik and Svrachkovci) and on the territory of the municipality of Topola on an area of 1,839.30 ha, which makes up 18.36% of the total area under protection (Cadastral municipalities Gornja Šatornja, Donja Šatornja, Jarmonovci, Manojlovica, Blaznava and Guriševci) (Decree, 2024).

Слика 3. ПИО „Планина Рудник” са режимима заштите (Студија заштите, 2023), аутор и уредник М. Поповић, рецензент П. Матеј

Figures 3. ONL "Rudnik Mountain" with protection regimes (conservation study, 2023), author and editor of the maps: M. Popović, Map reviewer: P. Matek

Сходно утврђеним вредностима и предложеној категорији заштите, Министарство заштите животне средине припремило је Нацрт Уредбе, којом се подручје планине Рудник категорише као заштићено подручје I (прве) категорије, Предео изузетних одлика, са утврђеним режимима заштите I (првог), II (другог) и III (трећег) степена, укупне површине 10.017,74 хектара.

Основне карактеристике становништва и насеља ПИО „Рудник

Простор будућег заштићеног подручја ПИО „Планина Рудник” простире се на територији општина Топола и Горњи Милановац и града Крагујевца и обухвата 18 сеоских насеља. На територији општине Топола налазе се Гуришеви, Јарменовци, Манојловци, Горња Шаторња и Доња Шаторња, на простору општине Горњи Милановац су насеља Каменица, Горња Црнућа, Блазнава, Мајдан, Рудник, Сврачковици и Прњавор, а на територији града Крагујевца Маслошево, Котража, Страгари, Угљаревац, Рамаћа и Љубичевац. Укупан број становника у насељима чије се територије простиру на подручју будућег заштићеног подручја планине Рудника је 4698, према попису из 2022. године.

In accordance with the established values and the proposed protection category, the Ministry of Environmental Protection has prepared a Draft Decree, which categorizes the Rudnik Mountain area as a protected area of the I (first) category, an Outstanding Natural Landscape, with established protection regimes I, II and III, with a total area of 10,017.74 hectares.

Main characteristics of the population and settlements within ONL "Rudnik"

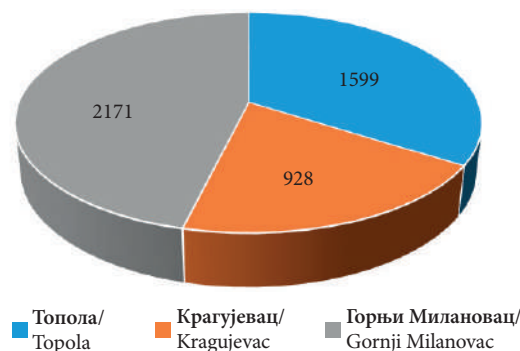
The future protected area of the ONL "Rudnik Mountain" extends across the territory of the municipalities of Topola and Gornji Milanovac and the city of Kragujevac and includes 18 rural settlements. The territory of the municipality of Topola includes Guriševci, Jarmonovci, Manojlovci, Gornja Šatornja and Donja Šatornja, the territory of the municipality of Gornji Milanovac includes the settlements of Kamenica, Gornja Crnuća, Blaznava, Majdan, Rudnik, Svrachkovci and Prnjavor, and the territory of the city of Kragujevac includes Masloševo, Kotraž, Stragari, Ugljarevac, Ramaća and Ljubičevac. The total number of inhabitants in the settlements, the territories of which extend across the territory of the future protected area Rudnik Mountain is 4698, according to the 2022 census.

Гледано по административним центрима који-ма насеља припадају, број становника је неуједначен. Највећи број становника у заштићеном подручју Рудник живи у насељима која припадају општини Горњи Милановац са 2171 житељем, затим Тополи са 1599 становника, док њих 928 живи у насељима града Крагујевца. Насеље са највећим бројем становника је место Рудник које припада општини Горњи Милановац и броји 1201 становника, затим следе Страгари са 661 становником у оквиру територије града Крагујевца, док су у општини Топола Доња Шаторња са 575 и Горња Шаторња са 414 становником. Место са најмањим бројем становника је Љубичевац на територији Крагујевца са 20 житеља.

The population is unevenly distributed according to the administrative centers to which the settlements belong. The largest number of inhabitants in the Rudnik protected area lives in settlements belonging to the municipality of Gornji Milanovac with 2,171 inhabitants, followed by Topola with 1,599 inhabitants, while 928 of them live in the settlements belonging to the city of Kragujevac. The most inhabited settlement is the town of Rudnik, which belongs to the municipality of Gornji Milanovac and has 1,201 inhabitants, followed by Stragari with 661 inhabitants within the territory of the city of Kragujevac, while in the municipality of Topola there are Donja Šatornja with 575 and Gornja Šatornja with 414 inhabitants. The least inhabited settlement is Ljubičevac on the territory of Kragujevac, with its 20 inhabitants.

Слика 4. Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године – Старост и пол (Републички завод за статистику, 2022а)

Figures 4. Census of Population, Households and Dwellings in 2022 - Age and Gender (Републички завод за статистику, 2022а)

Приметан тренд опадања броја становника у Рудничким насељима пратио је тренд на нивоу општине и града коме припадају. Број становника од 1948. до 1991. године константно опада. Настанком нових друштвених околности, распадом Југославије и ратним годинама које наступају привреда се гаси и почиње још интензивнија депопулација простора, расејавање становништва у потрази за бољим економским условима живота, што узрокује опадање природног прираштаја становништва и старење насеља.

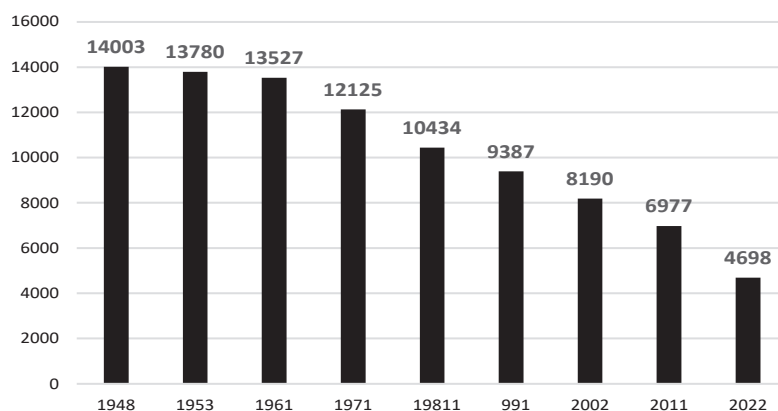
Процес депопулације и старења рудничких насеља једнаким интензитетом траје до данашњих дана, што доводи до појаве гашења појединих домаћинства. Процес депопулације у последњих тридесет године највише су претрпела села Љубичевац и Каменица.

The noticeable trend of decreasing population in the Rudnik settlements was followed by a trend at the level of the municipality and city to which they belong. The number of inhabitants from 1948 to 1991 has been constantly decreasing. With the emergence of new social circumstances, the collapse of Yugoslavia and the war years that followed, the economy shut down and an even more intensive depopulation of the area began, along with the dispersion of the population in search of better life, which caused a decrease in the natural population growth and the aging of the settlement.

The process of depopulation and aging of Rudnik settlements has continued with equal intensity to this day, leading to the closure of individual households. The villages of Ljubičevac and Kamenica have suffered the most from the depopulation process in the last thirty years.

Слика 5. Приказ пада укупног броја становника заштићеног подручја по годинама пописа 1948, 1953, 1961, 1971, 1991, 2002 и 2011. године (Републички завод за статистику, 2022б)

Figures 5. Presentation of the decline in the total number of inhabitants of the protected area by census years 1948, 1953, 1961, 1971, 1991, 2002 and 2011 (Републички завод за статистику, 2022б)

Локалне миграције које се одвијају по типу село – град, довеле су до неповољне старосне структуре становништва у селима, с обзиром да у миграцијама највеће учешће има млађе становништво, што за последицу даје негативан природни прираштај и ситуацију да се рудничка села налазе у категорији старачких насеља. Просек година становништва у овим насељима креће од око 45 до 54 године. Најстарије село је Горња Црнућа са просеком старости становништва од 54,45 година. У селима Блазнава, Угљаревац и Манојловци је просек старости око 45 година,

Руднику, Сврачковцима и Јарменовцима 49 година, док су у рангу најстаријих насеља у самом заштићеном подручју и његовој околини и Љубичевац са 51, Прњавор са 52, и Рамаћа са просеком од 50 година старости становништва (Републички завод за статистику, 2022а).

Local migrations, which take place according to the village-city type, have led to an unfavorable age structure of the population in villages, given that the younger population has the largest share in migrations, which results in a negative natural increase and a situation where Rudnik Mt. villages are in the category of elderly settlements. The average age of the population in these settlements ranges from about 45 to 54 years. The oldest village is Gornja Crnuća with an average age of 54.45 years. In the villages of Blaznava, Ugljarevac and Manojlovci, the average age is

around 45 years, in Rudnik, Svračkovci and Jarmenovci it is 49 years, while in the rank of the oldest settlements within the protected area itself and its surroundings are also Ljubičevac with 51, Prnjavor with 52, and Ramaća with an average age of 50 years (In the villages of Blaznava, Ugljarevac and Manojlovci, the average age is around 45 years, in Rudnik, Svračkovci and Jarmenovci it is 49 years, while in the rank of the oldest settlements within the protected area itself and its surroundings are also Ljubičevac

Табела 2. Просечна старост насеља у и околини ПИО „Планина Рудник“, Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године – Старост и пол (Републички завод за статистику, 2022а)

Table 2. Average age of settlement inhabitants within and around ONL "Rudnik Mountain", Census of Population, Households and Dwellings in 2022 - Age and gender (Републички завод за статистику, 2022а)

Топола Topola	Просек старости Average age	Крагујевац Kragujevac	Просек старости Average age	Горњи Милановац Gornji Milanovac	Просек старости Average age
Гурушеви Guruševci	54,84	Маслошево Masloševo	47,55	Горња Црнућа Gornja Crnuća	54,45
Манојловци Manojlovci	45,96	Котража Kotraža	47,23	Мајдан Majdan	49,29
Јарменовци Jarmenovci	49,34	Угљаревац Ugljarevac	45,85	Рудник Rudnik	47,92
Блазнава Blaznava	45,81	Рамаћа Ramaća	50,57	Сврачковци Svračkovci	49,78
Горња Шаторња Gornja Šatornja	47,89	Љубичевац Ljubičevac	51,05	Прњавор Prnjavor	52,13
Доња Шаторња Donja Šatornja	48,60	Страгари Stragari	50,33		
		Каменица Kamenica	48,17		

У развоју агара и еко-сеоског и рекреационо-здравственог туризма, уз побољшање инфраструктуре и стандарда живљења, види се могућност за економску утемељеност задржавања становника у селима и тиме заустављања изразитих негативних демографских кретања у рудничким селима, а тиме и заустављања процеса гашења појединих насеља.

Препоруке за одрживи развој заштићеног подручја

Иако приступачна и лако доступна, надамак великих градова, планина Рудник је остала очувана са природним и полуприродним екосистемима високе вредности, са вредним појединачним врстама које треба сачувати. Управо због тога, планове будућег развоја овог простора потребно је сагледати са аспекта његове очуваности и усмерити све активности у правцу одрживог коришћења природних ресурса, са циљем да се ресурси користе, али да се природне вредности очувају (Јелић и сар., 2023).

Савремени приступ одрживом развоју планине Рудник потребно је да се заснива на омогућавању квалитетнијег живота и привређивања локалног становништва, на стварању услова за одмор и рекреацију урбаног становништва, поред обезбеђивања заштите и презентације природних и културних предела и наслеђа (УК, 2014), и то кроз:

- примену одрживог развоја традиционалних делатности, тј. пољопривреде на бази органске хране, шумарства и сточарства, које ће заштитити предео и допринети чистијем и еколошком развоју села и туристичке активности;
- туристичке и рекреативне активности, које треба ускладити са природним потенцијалима и ограничењима, капацитетом простора, режимима заштите и локалним критеријумима;
- смањење ризика током изградње туристичке инфраструктуре и туристичких рекреативних објеката, у складу са захтевима заштите животне средине;
- мултифункционално коришћење земљишта у циљу многобројних ефеката и користи;
- промовисање програма и политика за интегрално сагледавање заштите животне средине, економских и социјалних компоненти одрживости и јачање међународне сарадње;
- имплементацију програма за промоцију и развој туризма, различитих облика традиционалне планинско-сеоске економије, мале привреде и производње органске хране, едукацију локалног становништва и подршку пласману њихових производа на тржиште;
- усмеравање процеса имплементације на решавање глобалних и кључних регионалних и локалних проблема који могу ограничити развој планинског подручја, у смислу нестанка шума, ерозије, деградације земљишта и губитка биодиверзитета.

with 51, Prnjavor with 52, and Ramaća with an average age of 50 years (Републички завод за статистику, 2022a).

In the development of agriculture and eco-rural and recreational-health tourism, along with improving infrastructure and living standards, there is a possibility of economically justifying the retention of residents in villages and thus stopping the pronounced negative demographic trends in the Rudnik Mt. villages, along with stopping of the process of closing down individual settlements.

Recommendations for sustainable development of the protected area

Although easily accessible, in the vicinity of large cities, Rudnik Mountain has remained conserved in terms of natural and semi-natural ecosystems of high value, and valuable individual species that need to be conserved. For this reason, future development plans for this area need to be viewed from the perspective of this area conservation and all activities should be directed towards the sustainable use of natural resources, with the aim of using resources along with the conservation of natural values (Јелић et al., 2023).

A contemporary approach to the sustainable development of Rudnik Mountain should be based on enabling a better quality of life and livelihood for the local population, on creating conditions for rest and recreation for the urban population, in addition to ensuring the protection and presentation of natural and cultural landscapes and heritage (УК, 2014) through:

- implementation of sustainable development of traditional activities, i.e. agriculture based on organic food, forestry and livestock farming, which would protect the landscape and contribute to a cleaner and more ecological development of villages and tourist activities;
- tourist and recreational activities, which should be harmonized with natural potentials and limitations, spatial capacity, protection regimes and local criteria;
- risk reduction during the construction of tourist infrastructure and tourist recreational facilities, in accordance with environmental protection requirements;
- multifunctional land use for the purpose of multiple effects and benefits;
- promoting programs and policies for an integral view of environmental protection, economic and social components of sustainability and strengthening of international cooperation;
- implementation of programs on the promotion and development of tourism, various forms of traditional mountain-rural economy, small businesses and organic food production, education of the local population and support for the placement of their products on the market;
- directing the implementation process towards solving global and key regional and local issues that may potentially limit the development of mountain areas, in terms of deforestation, erosion, land degradation and biodiversity loss.

Како највећи део територије заузимају села, са својим специфичностима, начином живота, архитектуром и природом, она могу бити значајан фактор развоја производа сеоског туризма. На овој територији постоје и значајни термоминерални извори (Савинац, Сврачковци, Млаковац, Брђани), који представљају знатан потенцијал за развој бањског и здравственог туризма. Топографски, хидрографски, педолошки и климатски услови су погодни за гајење и развој дивљачи, као и за валоризацију туризма везаног за специфичан амбијент и ловни туризам. Такође, спортско-рекреативни туризам (спортске манифестације, спортски риболов, бициклизам, пешачке стазе, излетнички, школски, културно-верски туризам) је потенцијал овог краја. Треба нагласити да ће развој туризма у комплементарним делатностима, посебно у производњи етно-хране, аутентичних етно-производа и заната, у будућности имати велики значај. Умрежавање са занатством је веома битно имајући у виду да се велики број производа домаће радиности успешно може укључити у туристичку понуду локалних специјализованих продавница (Просторни план општине Горњи Милановац, 2009.).

На основу резултата истраживања стручних сарадника Завода за заштиту природе, која су спроведена у две фазе, и то, у периоду од 2011. до 2014. године, и финализована током 2022. и 2023. године у циљу израде студије заштите ПИО „Планина Рудник“, валоризоване су социо-економске могућности за одрживи развој природног добра. Анализа социо-економских и друштвених прилика на подручју природног добра реализована је опсервацијом на терену привредних делатности, стања инфраструктуре, активности локалног становништва и сагледавањем економских, друштвено-културних потреба заинтересованих страна за простор ПИО „Рудник“. У циљу добијања потребних информација реализовани су интервјуи са локалним становништвом и тематски састанци, трибине и презентације са заинтересованим странама. У том циљу, током израде студије одржани су у 2022. години састанци са представницима локалних управа у Крагујевцу, Горњем Милановцу и Тополи. Први заједнички састанак са свим представницима заинтересованих страна одржан је у просторијама Завода за заштиту природе Србије 15.09.2022. године, а затим и у просторијама Културног центра у насељу Рудник 30.09.2022. године. Валоризоване природне вредности и предлог подручја за заштиту представљени су мештанима и широј јавности 02. новембра 2022. године у оквиру прославе 100 година од проглашења Рудника за ваздушну бању, у Културном центру насеља Рудник, у циљу добијања мишљења на представљени предлог и мотивисања за укључивање у програме одрживог развоја будућег заштићеног природног добра. Сви добијени подаци су били основа за сагледавање социо-економског стања и перспектива Предела изузетних одлика „Планина Рудник“ у оквиру студије заштите овог простора.

Since most of the territory is occupied by villages, they can be a significant factor in the development of rural tourism products given their characteristics, way of life of their inhabitants, architecture and nature. There are also significant thermomineral springs in this territory (Savinac, Svračkovci, Mlakovac, Brđani), which represent a significant potential for the development of spa and health tourism. Topographic, hydrographic, pedological and climatic conditions are suitable for the breeding and development of game animal, as well as for the valorization of tourism related to a specific environment and hunting tourism. In addition, sports and recreational tourism (sports events, sport fishing, cycling, hiking trails, picnic, school, cultural and religious tourism) is the potential of this region. It should be emphasized that the development of tourism within complementary activities, especially regarding the production of ethnic food, authentic ethnic products and crafts, will be of great importance in the future. Networking with crafts is very important, considering that a large number of homemade products may be successfully included in the tourist offer of local specialized shops (Просторни план општине Горњи Милановац, 2009.).

Based on the results of research conducted by expert associates of the Institute for Nature Conservation, which was implemented in two phases, from 2011 to 2014, and finalized during 2022 and 2023, with the aim of preparing a conservation study of the ONL "Rudnik Mountain", the socio-economic opportunities for the sustainable development of the natural area were valorized. The analysis of socio-economic and social conditions within the protected natural area was carried out by observing on-site economic activities, the state of infrastructure, the activities of the local population and by considering the economic, socio-cultural needs of stakeholders within the area of ONL "Rudnik". In order to obtain the necessary information, interviews with the local population and thematic meetings, forums and presentations with stakeholders were carried out. With this aim, during the preparation of the conservation study, meetings were held in 2022 with representatives of local self-governments in Kragujevac, Gornji Milanovac and Topola. The first joint meeting with all representatives of stakeholders was held at the premises of the Institute for Nature Conservation of Serbia on September 15, 2022, and then at the premises of the Cultural Center in the Rudnik settlement on September 30, 2022. The valorized natural values and the proposal for the protection of the area were presented to the locals and the general public on November 2, 2022, at the Cultural Center of the Rudnik settlement, as part of the celebration of 100 years since Rudnik was declared an air spa, and in order to obtain opinions on the presented protection proposal and to motivate their inclusion in programs for the sustainable development of the future protected natural area. All the data obtained served as the basis for examining the socio-economic situation and prospects of the Outstanding Natural Landscape "Rudnik Mountain" within the conservation study of this area.

Слика 6. Састанак са заинтересованим странама у просторијама Завода за заштиту природе Србије у Београду (фото: Н. Панић)

Figure 6. Meeting with interested parties in the premises of the Institute for Nature Conservation of Serbia in Belgrade (photo: N. Panić)

Слика 7. Позивница за промоцију ПИО „Планина Рудник“

Figure 7. Invitation to the promotion of ONL "Rudnik Mountain"

Преглед постојеће ситуације у вези са фактори-ма спровођења програма одрживог развоја и управљања подручјем планине Рудник кроз SWOT анализу (Јелић и сар., 2023).

Overview of the current situation regarding the factors of implementing the program for sustainable development and management of the Rudnik Mountain area through SWOT analysis (Јелић et al., 2023).

УНУТРАШЊИ ФАКТОРИ INTERNAL FACTORS	
СНАГА	СЛАБОСТИ
- Опредељење три локалне самоуправе за заштиту и очување простора планине Рудник; - Заинтересованост локалне заједнице за простор планине Рудник као зелене излетничке зоне; - Близина другог природног добра -Острвица; - Постојање невладиног сектора који има еколошке иницијативе; - Опредељење локалних самоуправа за развој туристичких потенцијала заснованих на очувањем природним вредностима; - Туристичке манифестације у селима на територији Рудника.	- Близина флотације рудника; - Лоша туристичка инфраструктурна опремљеност, односно непостојање уређених стаза; - Близина једне од фреквентнијих саобраћајница у земљи – Ибарске магистрале; - Непостојање уређене депоније на ширем простору; - Непотпуна кадровска структура за управљање подручјем као природним добром; - Проблем сиромаштва и депопулације простора са којима се суочавају општине.
ADVANTAGES	WEAKNESSES
- Commitment of the three local self-governments to protect and conserve the area of Rudnik Mountain; - The interest of the local community in the area of Rudnik Mountain as a green recreational area; - Proximity to another natural area - Ostroviца; - The non-governmental sector with environmental initiatives; - Commitment of local self-governments to the development of tourism potential based on conserved natural values; - Tourist events in the villages within the territory of Rudnik	- Proximity to flotation mining; - Poor tourist infrastructure, i.e. lack of well-maintained trails; - Proximity to one of the busiest roads in the country – the Ibar Highway; - Lack of a regulated landfill in a wider area; - Incomplete staff structure for managing the area as a protected natural asset; - The issue of poverty and depopulation of the areas within municipalities.
СПОЉАШЊИ ФАКТОРИ EXTERNAL FACTORS	
ПРИЛИКЕ	ПРЕТЊЕ
- Добијање статуса заштићеног природног добра; - Препознавање значаја очувања еколошких функција и делатности које су на њима засноване (боравак и рекреација у природи); - Ефикасно искоришћавање свих стимулативних мера и грантова у области екологије, како на локалном, тако и на регионалном нивоу; - Реализација програма едукације за децу свих узраста; - Обука кадрова за рад са посетиоцима; - Ширење свести становника о значају заштите природног добра; - Промоција и презентација подручја као излетничке и рекреативне зоне за туристе; - Подручје историјски препознато као ваздушна бања.	- Непридржавање одредби и услова прописаних за извођење радова на простору природног добра; - Немогућност обезбеђивања логистичке подршке и финансијских средстава потребних за одржавање и управљање природним добром; - Непотпуна и неадекватна кадровска структура установе задужене за управљање будућим природним добром; - Неконтролисане посете, као и немогућност управљања посетама у складу са капацитетима подручја.
CIRCUMSTANCES	THREATS
- Designation of the area as the protected natural area; - Recognizing the importance of preserving ecological functions and activities based on them (stay and recreation in nature); - Efficient use of all incentive measures and grants in the field of ecology, both at the local and regional level; - Implementation of educational programs for children of all ages; - Staff training regarding the visitors; - Raising awareness among residents about the importance of protecting natural area; - Promotion and presentation of the area as a leisure and recreation zone for tourists; - The historical recognition of the area as an air spa.	- Failure to comply with the provisions and stipulations prescribed for carrying out works within the protected natural area; - Inability to provide logistical support and financial means necessary for the maintenance and management of natural area; - Incomplete and inadequate staff structure of the institution responsible for managing future protected natural area; - Uncontrolled visits, as well as the inability to manage visits in accordance with the area's capacities.

Даљу шансу за јачање туризма на простору планине Рудник, свакако, представља континуитет у препознавању значаја овог простора за боравак и одмор, како из рекреационих, тако и здравствених разлога.

Пре скоро 100 година, шумадијска планина Рудник и истоимена варошица на њој биле су чувена

A further opportunity to strengthen tourism in the Rudnik Mountain area should be the continuity in recognizing the importance of this area for stay and leisure, both for recreational and health reasons.

Almost 100 years ago, Rudnik Mountain in Šumadija region and the town of the same name were a famous air

ваздушна бања, а између два светска рата ово подручје је постало ексклузивно одмаралиште. Никло је око 30 вила на Руднику, да би после Другог светског рата оне пропале и сада постоји тек неколико. Рудник је за ваздушну бању проглашен 1922. године. Интензивно се у том смислу развијао све до Другог светског рата. Познато је, још у неким старим бечким документима, да се овде судара такозвана рудничка ружа ветрова. Тачније, сударају се четири струје - карпатска, медитеранска, алпска и панонска. Рудник се налази на надморској висини између 600 и 700 метара. Данас је препознатљивији као планина за дечију рекреацију и школе у природи, будући да се наомак насеља Рудник налази дечије летовалиште „Рудник на Руднику”, у чијем објекту се налазе вишекреветне собе, са највише девет кревета, са укупним капацитетом за 130 гостију.

spa, and between the two world wars this area became an exclusive resort. About 30 villas were built on Rudnik, but after World War II they were ruined and now only a few remain. Rudnik was declared an air spa in 1922. It developed intensively in this sense until World War II. It has been known, even from some old Viennese documents, that the so-called Rudnik wind currents collided here. More precisely, four wind currents collide here - the Carpathian, Mediterranean, Alpine and Pannonian. Rudnik Mountain is located at an altitude of between 600 and 700 meters. Today, it is more recognizable as a mountain for children's recreation and schools in nature, since the children's resort "Rudnik on Rudnik Mt." is located near the settlement of Rudnik, whose facility has multi-bed rooms, with a maximum of nine beds, and with a total capacity for 130 guests.

Слика 8. Састанак са заинтересованим странама у Центру за културу насеља Рудник (фото: Н. Панић)

Figure 8. Meeting with interested parties at the Rudnik Settlement Cultural Center (photo: N. Panić)

Ради смањења негативних ефеката развоја туризма на заштићеном подручју неопходно је на свим нивоима (локални, окружни и републички) у делатности туризма урадити следеће:

- утврдити услове и мере заштите у свим документима и правним прописима у туризму;
- доследно спроводити поступак израде процене утицаја на животну средину;
- континуирано пратити кретање и активности туриста, посетилаца и корисника подручја;
- подстицати развој екотуризма;
- пратити негативне утицаје изграђених туристичких објеката, туристичке инфраструктуре и посетилаца на вредности подручја;
- планирати туристичке стазе, визиторске центре и организовати туре у складу са заштитом и очувањем природе и др. (Чворовић и Антонијевић, 2022).

In order to reduce the negative effects of tourism development within the protected area, it is necessary to do the following at all levels of tourism (local, district and republican):

- determine the stipulations and protection measures in all documents and legal regulations pertaining to tourism;
- consistently implement the procedure for preparing an environmental impact assessment;
- continuously monitor the movement and activities of tourists, visitors and users of the area;
- encourage the development of ecotourism;
- monitor the negative impacts of tourist facilities, tourist infrastructure and visitors on the natural values of the area;
- plan tourist trails, visitor centers and organize tours in accordance with the protection and conservation of nature, etc. (Чворовић & Антонијевић, 2022).

Како би се све од наведеног и постигло, неопходно је да локалне самоуправе утврде приоритетне туристичке вредности дестинације Рудник и потенцијале које треба искористити у свим облицима туризма, са планом инвестиционих улагања, посебно у области повећања производње здраве хране (попешивање произвођача, оснивање разних асоцијација и њихово струковно повезивање), као и са планом повећања броја домаћинстава која се баве туризмом (УК, 2014).

ЗАКЉУЧАК

Предео изузетних одлика је категорија која подразумева садејство предеоног изгледа, односно естетског изгледа простора, његових природних, биолошко-еколошких и створених карактеристика, односно присуства значајних културно-историјских споменика, као и очуваног начина традиционалног живота становништва.

У односу на очуване и значајне природне вредности с једне стране, и богато културно наслеђе и суживот човека са природом, с друге стране, Рудник као целина завређује заштиту као подручје којим ће се управљати на одржив начин уз мудро и рационално коришћење природних ресурса. Одржавање равнотеже између развоја и очувања биодиверзитета и других природних и предеоних карактеристика на простору природног добра могуће је подржати увођењем смерница одрживог развоја у будућа планска документа управљања: План управљања (за десетогодишњи период), годишњи Програм управљања и Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби.

Будући дугорочни развој заштићеног подручја ПИО „Планина Рудник” потребно је засновати на рационалном коришћењу природних предиспозиција читавог краја и постојећим природним ресурсима. Такође је неопходно радити на развоју сеоског етно-туризма и других, специфичних врста туризма, усклађених са очувањем природних вредности подручја (авантуристички, ловни, излетнички и транзитни туризам, фото-сафари, одмор у очуваној природи и сл.), као и на производњи здраве хране.

Заштита животне средине, природних вредности и ресурса, уз друге важне аспекте, представља основу за обезбеђивање услова за квалитетнији живот локалног становништва, као и повратак радно способног становништва из урбаних средина. Потреба савремене урбане цивилизације за повратком природи резултира развојем више врста туризма заснованог на природи, као и повезивањем најстарије примарне делатности – пољопривреде са најмлађом терцијерном делатношћу – туризмом, при чему је посебно значајан утицај стања биодиверзитета на развој туризма.

Да би се очувале и унапредиле природне, културне и предеоне карактеристике Предела изузетних одлика „Планина Рудник” кроз очување и унапређење шумских екосистема, отворених ливада, заштиту вода, ревитализацију постојећих објеката, усклађивање

In order to achieve all of the above, it is necessary for local self-governments to determine the priority tourist values of the Rudnik destination and the potential that should be exploited in all forms of tourism, along with an investment plan, especially in the field of increasing the production of organic food (promoting producers, establishing various associations and their professional connections), as well as with a plan to increase the number of households engaged in tourism (UK, 2014).

CONCLUSION

Outstanding Natural Landscape is a category that involves the interaction of the landscape appearance, i.e. the aesthetic appearance of the area, its natural, biological-ecological and created characteristics, i.e. the presence of significant cultural and historical monuments, as well as the preserved traditional way of life of the population.

In relation to the conserved and important natural values on the one hand, and the rich cultural heritage and co-existence of people with nature on the other, the Rudnik Mt. as a whole deserves protection as an area that will be managed in a sustainable manner with wise and rational use of natural resources. Maintaining a balance between development and conservation of biodiversity and other natural and landscape characteristics within the natural area can be supported by implementing sustainable development guidelines into future management planning documents: Management Plan (for a ten-year period), Annual Management Program and Rulebook on Internal Order and Guard Service.

The future long-term development of the protected area of the ONL "Rudnik Mountain" should be based on the rational use of the natural predispositions of the entire region and existing natural resources. It is also necessary to work on the development of rural ethno-tourism and other, specific types of tourism, which are harmonized with the conservation of natural values of the area (adventure, hunting, excursion and transit tourism, photo safaris, holidays in conserved nature areas, etc.), as well as to support the growing of organic food.

The protection of the environment, natural values and resources, along with other important aspects, is the basis for ensuring conditions for a better quality of life for the local population, as well as for the return of the working-age population from urban areas. The need of modern urban civilization for a return to nature results in the development of several types of nature-based tourism, as well as in the connection of the oldest primary activity - agriculture with the youngest tertiary activity - tourism, and with the impact of the state of biodiversity on the development of tourism being particularly important.

In order to conserve and improve the natural, cultural and landscape characteristics of the Outstanding Natural Landscape "Rudnik Mountain" through the conservation and improvement of forest ecosystems, open meadows, water protection, revitalization of existing facilities, harmonization of the construction of infrastructure facilities with the character of the landscape and ensuring their use,

изградње инфраструктурних објеката са карактером предела и обезбеђивање њиховог коришћења и другог, неопходно је створити услове који ће активирати природне потенцијале и мотивисати околно локално становништво за обнову традиционалног сеоског домаћинства, рурални развој и ревитализацију села. Постојећи природни и створени ресурси чине солидну основу за даљи развој и унапређење оних економских делатности које би биле базиране на коришћењу постојећих природних ресурса, а у духу концепта тзв. „одрживог развоја“, чиме би биле уједначене потребе за економским напретком и очувањем животне средине и природних вредности и ресурса. Како су природне вредности и ресурси основни економски потенцијал, развој овога простора се може усмерити у правцу производње органске (здраве) хране и одрживог туризма (еко-туризам, спортско-рекреативни, излетнички, образовни, сеоски и транзитни).

У циљу укључивања заинтересоване јавности и, пре свега, становништва у управљање будућим заштићеним природним добром отворена је могућност формирања Савета корисника заштићеног подручја. Чланове Савета чине представници локалних самоуправа, организација и удружења чија се активност одвија на овом подручју. Формирање Савета корисника дефинисано је Законом о заштити природе у члану 68а у коме се предлаже да „У циљу међусобне сарадње у заштити и одрживом коришћењу природних вредности и ресурса, као и обезбеђивању интереса локалног становништва и других корисника заштићеног подручја управљач може основати Савет корисника заштићеног подручја“. Чланом 14. Уредбе за ПИО „Рудник“ (2024) наведено је да Управљач има обавезу да у предвиђеном року формира Савет корисника у циљу међусобне сарадње и обезбеђивања интереса локалног становништва и других корисника заштићеног подручја.

ЛИТЕРАТУРА

Алексић Чеврљаковић, М. (2016): Планина Рудник, образац ревитализације, могућности и ограничења, Зборник радова Народног музеја XLVI, 15-25.

Баковић, Д., Остојић, Д., Секулић, Г. & Бједов, В. (2008): Резерват природе „Велики Штурац“. Завод за заштиту природе Србије, Београд.

Завод за заштиту споменика културе Краљева и Крагујевца (2023) - У изради прилога везаног за културна добра коришћени су подаци добијени у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Краљева и Крагујевца.

Јелић, И., Стојановић, В., Бједов, В., Бранковић, С., Брусин, А., Дивац, М., Затезало, А., Ивановић, С., Јовановић, В., Крстески, Б., Николић, В., Њуњић, И., Панић, Н., Радаковић, М., Секулић, Н., Симић, С., Станић, М., Тимотић, М. & Шкобић, С. (2023): Студија заштите. Завод за заштиту природе Србије, Београд.

Љушић Р. (ед.): „Рудник, шапат висина“. ЈП „Службени гласник“, Београд.

etc., it is necessary to create conditions that will activate natural potential and motivate the surrounding local population to restore traditional rural households, thus enabling the rural development and revitalization of villages. Existing natural and created resources form a solid basis for the further development and improvement of those economic activities that would be based on the use of existing natural resources in the spirit of the so-called "sustainable development", which would balance the needs for economic progress and the preservation of the environment and natural values and resources. Since natural values and resources are the main economic potential, the development of this area may be directed towards the production of organic (healthy) food and sustainable tourism (eco-tourism, sports and recreational, excursion, educational, rural and transit tourism).

In order to involve the interested public and, above all, the population in the management of the future protected natural area, the possibility of forming a Council of Users of the Protected Area has been created. The members of the Council are representatives of local self-governments, organizations and associations whose activities take place in this area. The formation of the Council of Users is defined by the Law on Nature Protection, Article 68a, which proposes that "For the purpose of mutual cooperation in the protection and sustainable use of natural values and resources, as well as ensuring the interests of the local population and other users of the protected area, the Manager may establish a Council of Users of the Protected Area". Article 14 of the Decree on the ONL "Rudnik" (2024) states that the Manager has an obligation to form a Council of Users within the prescribed period of time and for the purpose of mutual cooperation and ensuring the interests of the local population and other users of the protected area.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES

Алексић Чеврљаковић, М. (2016): Планина Рудник, образац ревитализације, могућности и ограничења, Зборник радова Народног музеја XLVI, 15-25.

Баковић, Д., Остојић, Д., Секулић, Г. & Бједов, В. (2008): Резерват природе „Велики Штурац“. Завод за заштиту природе Србије, Београд.

Завод за заштиту споменика културе Краљева и Крагујевца (2023) - У изради прилога везаног за културна добра коришћени су подаци добијени у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Краљева и Крагујевца.

Јелић, И., Стојановић, В., Бједов, В., Бранковић, С., Брусин, А., Дивац, М., Затезало, А., Ивановић, С., Јовановић, В., Крстески, Б., Николић, В., Њуњић, И., Панић, Н., Радаковић, М., Секулић, Н., Симић, С., Станић, М., Тимотић, М. & Шкобић, С. (2023): Студија заштите. Завод за заштиту природе Србије, Београд.

Љушић Р. (ед.): „Рудник, шапат висина“. ЈП „Службени гласник“, Београд.

Републички завод за статистику (2022а): Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године – Старост и пол.

Републички завод за статистику (2022б): Књига пописа 20 - Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1971, 1981, 2002. и 2011.

„Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021. Закон о заштити природе.

„Службени гласник РС”, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016. Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива.

„Службени гласник РС”, бр. 35/2010. Правилник о критеријумима за издавање типова станишта, о типовима станишта, осетљивим, угроженим, ретким и за заштиту приоритетним типовима станишта и о мерама заштите за њихово очување.

„Службени гласник РС”, бр. 129/2021. Закон о културном наслеђу.

„Службени гласник општине Горњи Милановац”, бр. 05/2012. Просторни план општине Горњи Милановац.

УК (2014): Рудник - Планинско острво Шумадије. Мастер план одрживог развоја планине Рудник. Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац.

Уредба (2024): Уредба о проглашењу Предела изузетних одлика „Планина Рудник” – Нацрт. <https://daphne.sk/Natura2000Serbia/>

Чворовић, З. & Антонијевић, С. (2022): Заштићена подручја природе Републике Србије: угрожавање, управљање и заштита. Српско географско друштво, Београд.

Напомена: Као основа за припрему овог рада послужила је студија заштите ПИО „Планина Рудник” која, у складу са Законом о заштити природе, представља документациону основу за заштиту овог подручја.

Републички завод за статистику (2022а): Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године – Старост и пол.

Републички завод за статистику (2022б): Књига пописа 20 - Упоредни преглед броја становника 1948, 1953, 1971, 1981, 2002. и 2011.

„Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021. Закон о заштити природе.

„Службени гласник РС”, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016. Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива.

„Службени гласник РС”, бр. 35/2010. Правилник о критеријумима за издавање типова станишта, о типовима станишта, осетљивим, угроженим, ретким и за заштиту приоритетним типовима станишта и о мерама заштите за њихово очување.

„Службени гласник РС”, бр. 129/2021. Закон о културном наслеђу [Law on Cultural Heritage].

„Службени гласник општине Горњи Милановац”, бр. 05/2012. Просторни план општине Горњи Милановац.

УК (2014): Рудник - Планинско острво Шумадије. Мастер план одрживог развоја планине Рудник. Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац.

Уредба (2024): Уредба о проглашењу Предела изузетних одлика „Планина Рудник” – Нацрт. <https://daphne.sk/Natura2000Serbia/>

Чворовић, З. & Антонијевић, С. (2022): Заштићена подручја природе Републике Србије: угрожавање, управљање и заштита. Српско географско друштво, Београд.

Note: The Institute's conservation study of the ONL "Rudnik Mountain" was used as the main document when writing this paper. According to the Law on Nature Protection, this conservation study represents the main document regarding the decision on the designation of the area.